

2003 SAVAŞI SONRASI SÜREÇTE IRAK'TA SİYASAL YAPILANMA

Arş. Gör. Ferhat PİRİNÇÇİ
Uludağ Üniversitesi
İ.İ.B.F.
Uluslararası İlişkiler Bölümü

GİRİŞ

ABD tarafından 20 Mart 2003'te gerçekleştirilen ve "Irak'a Özgürlük Operasyonu" adıyla başlayan süreç, Irak'ta yeni bir siyasal yapı oluşturulacağıının en belirgin işaretiydi. Nitekim, 9 Nisan'da ABD güçlerinin Bağdat'a girmesi ve Amerikalı yetkililerce Mayıs başında savaşın sona erdiğinin açıklanmasıyla, Irak için bu süreç de başlamış oluyordu. Bu doğrultuda emekli General Jay Garner'la başlayan süreç Mayıs ortasından itibaren Paul Bremer'la sürdürülmekteydi. Geçici bir Irak yönetimi oluşturulması konusunda ilk geniş katılımlı toplantı aslında 15 Nisan 2003'te Nasıriye kentinde yapılmış ve bu toplantı sonucunda, demokratik ve federal bir Irak'ın kurulmasının amaçlandığı açıklanmıştı. Bunun yanı sıra 28 Nisan 2003'te Bağdat'ta yapılan daha geniş katılımlı toplantıda, her ne kadar siyasal yapılanma süreci konusunda genel bir takvimden bahsedilmişse de süreç işgal güçlerinin oluşturduğu Geçici Koalisyon Otoritesi'yle farklı bir boyutta ilerlemeye devam etmiştir.

ABD öncülüğünde başlatılan yeni siyasal ve idari yapılanma sürecinde, Saddam döneminden farklı olarak tüm Iraklı grupların yönetimde temsil edilmesinin sağlanacağı izlenimi verilmiş ve bu doğrultuda Şii, Sünni Arap ve Kürt gruplara dayandırılan idari yapıda Türkmenlerin diğer topluluklarla birlikte ele alınarak ancak sınırlı ölçüde temsil edilmesi öngörülmüştür. Sonuçta, oluşturulan Geçici Yönetim Konseyi (Başkanlar Konseyi ve Bakanlar Kurulu), 15 Kasım 2003'te imzalanan Siyasal Süreç Anlaşması ve 2004 Martında kabul edilen Geçici İdari Yasa (Geçici Anayasa), Irak'taki siyasi ve idari yapının Saddam döneminden her açıdan farklı olacağını göstermiştir. Bu bağlamda, çalışma kapsamında ABD müdahalesi sonrası oluşturulmaya çalışılan yeni siyasal yapı, içsel, bölgesel ve küresel dinamikler dikkate alınarak analiz edilecektir.

I. ABD’NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI BAĞLAMINDA IRAK’IN ÖNEMİ

İki kutuplu sistemin sona erdiği 90’lı yılların başında Saddam’ın Kuveyt’i işgalini takiben Irak’ın Kuveyt’ten çıkarılması ve ardından Madrid süreci ile başlayıp Oslo Anlaşması ile devam eden Arap-İsrail barış görüşmeleri, ABD’nin Soğuk Savaş sonrası Orta Doğu politikasının yeni sürece paralel olarak şekillendiği anlamına geliyordu. Nitekim Washington, Irak ve Filistin temelli bir politik sürece işaret ettiğinden, Kuveyt krizi ve Oslo süreci siyasal ve bilimsel çevrelerde hem bölgesel hem de global politika açısından oldukça önemli gelişmeler olarak nitelendi. Özellikle Clinton yönetimi, II. Körfez Savaşı’ndan hemen sonra Arap-İsrail barış görüşmeleri üzerinde yoğunlaşmış ve bu bağlamda İsrail’in ve Filistinlilerin taleplerinin uzlaştırılması konusundaki çabaların ürünü olarak 1993 Eylülünde başlayan Oslo süreci yaşanmıştır.¹

Ancak, Soğuk Savaş sonrası hem Orta Doğu’da hem de dünya politikasında ABD merkezli çözümler George H. Bush’un “Yeni Dünya Düzeni” söyleminin gölgesinde gelişmiştir. Bu çerçevede Soğuk Savaş sonrası değişen dengeler ABD’yi küresel bir güç konumuna taşırken; bu durum özellikle Irak ve Filistin sorununa Washington merkezli çözümlerin üretildiği bir döneme işaret etmekteydi. **Bu bağlamda, ABD’nin Orta Doğu politikasının geçmişten günümüze iki ana temel üzerine oturduğunu belirtmekte fayda vardır. Bunlardan birincisi petrolün akışını denetleme ve bunun rakip güçlerin eline geçmesini engellemek bağlamında Orta Doğu’da dost ve müttefik ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesidir. İkincisi ise bölgedeki bu çıkarlarla da bağlantılı olarak İsrail’in güvenliğini sağlamadır.**²

Sovyetler Birliği’nin dağılması ile ABD’nin Orta Doğu’daki pozisyonunu zorlayacak bir süper gücün olmamasından dolayı, ABD’nin başta Irak olmak üzere kendi politikalarına muhalif rejimlere yönelik bazı politikaları uygulamaya koyarken çok ciddi bir sorunla karşılaşmayacağı bilinmekteydi. Ancak, Clinton’dan sonra başa geçen George Walker Bush ve ekibinin, Clinton’ın diplomasi ya da düşük yoğunluklu müdahaleler ile yapmak istediği değişiklikleri daha sert ve doğrudan askeri müdahaleler ile gerçekleştirmeye çalışması, bölgede oluşan Amerikan aleyhtarlığının daha da genişlemesine yol açmıştır. ABD’nin daha ziyade askeri yöntemler ile bölgeye yerleşmesi doğrultusunda Afganistan ile başlayan askeri müdahale süreci Irak’ın işgaliyle de doruğuna ulaştı. Ancak, Orta Doğu’nun kendine özgü yapısı ile global güçlerin çıkar tanımlamalarındaki farklılık, Soğuk Savaş’ın ardından ABD’nin tek taraflı müdahalelerde bulunma, diğer bir bakış açısıyla bölgeyi askeri ve siyasal anlamda denetleme girişimlerine karşın en büyük direnci oluşturmaktadır.

Diğer yandan 2003 Irak Savaşı öncesinde Rusya, Fransa ve Çin’in Irak petrollerinden ABD’ye rağmen büyük imtiyazlar elde etme yarışına girdikleri ve milyarlarca dolarlık rezerv anlaşmaları imzalandıkları bilinmekteydi.³ Diğer nedenlerin yanı sıra uluslararası hukuk ve dünya kamuoyunun tepkisine rağmen ABD ve İngiltere’nin Irak’a müdahalesi, bu ülkenin ispatlanmış 112 milyar varil (olası miktarın 200 milyar varil olabileceği hesaplanmaktadır) petrol kaynağı üzerinde doğrudan bir denetim kurmayı da amaçlamaktaydı. Bunun başarıya ulaşmasıyla, ABD’nin dünya petrol kaynakları üzerindeki tartışmasız hegemonyası sayesinde gelişmiş ve gelişmekte olan petrol bağımlısı ülkelerin

¹Orta Doğu’daki içsel ve dışsal sorunlar konusunda kapsamlı bir çalışma için bkz., Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 3. Baskı, İstanbul: Alfa Yay, 2007, passim.

² Kökenleri I. Dünya Savaşı öncesine kadar götürülebilecek olan ABD’nin bölge politikası için bkz. Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2004, passim.

³ Rusya, Fransa ve Çin’in Irak’la yaptığı anlaşmalara örnek olarak bkz., Necdet Pamir, “Petrol: Savaşın Gerçek Nedeni”, http://www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika/00920/?printerfriendly=yes (10/04/2004).

geleceklerinin, bir anlamda petrol alanında Amerikan ipoteği altına gireceklerini söylemek yanlış olmaz. Zira, petrol üzerinde kurulan denetim ABD-İngiliz ittifakı için güç ve kapasiteyi artırma bağlamında nihai aşamada güvenlik anlamına gelmekteydi. Bu durum gelişmekte olan ülkeler açısından ise tersine, hem güç hem de güvenlik açısından bir zafiyet anlamına gelmekteydi. Petrol faktörünün yanı sıra Irak'ın İsrail karşıtı politikası da Washington ve Tel Aviv açısından Irak'ın sınırlandırılmasını gerektiren bir diğer etmen olmuştur. Bu bağlamda Saddam sonrası Irak'ın siyasal yapılanma sürecinde İsrail'in güvenlik kaygılarının da dikkate alınacağını öngörmek mümkündür. Ancak, bunları tartışmadan önce ABD önderliğinde Irak'ın yeniden yapılanma sürecine ve bu noktada gelinen aşamaya bakmakta yarar var.

II. SİYASAL YAPILANMA SÜRECİ

Siyasal Yapılanmada İlk Adımlar

Washington, Irak'ı siyasal ve ekonomik anlamda “yeniden yapılandırma” planlarını daha Irak'ın işgali öncesinde hazırlamaya başlamıştı. Bu çerçevede insani yardım, sivil yönetim ve yeniden yapılandırmanın koordinasyonu konularında görev yapacak olan “Irak İçin Yeniden Yapılandırma ve İnsani Yardım Bürosu” (Office of Reconstruction and Humanitarian Assistance for Iraq - ORHA) Irak'ın işgalinden kısa bir süre önce, 2003 Ocağında oluşturulmuştu. Saddam rejiminin devrilmesinden sonra her boyutuyla yeniden yapılandırmanın koordinasyonunu üstlenmesi düşünülen bu birimin başına ise ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in yakın dostu olarak bilinen emekli General Jay Garner atanmıştı.⁴

Nitekim, ABD ve İngiliz güçlerinin “Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu” (Operation Iraqi Freedom) adını verdikleri müdahalenin 20 Mart 2003'te başlamasından üç gün önce Jay Garner, yaklaşık 200 kişiden oluşan ekibiyle beraber Kuveyt'teki Hilton Oteli'nde Saddam sonrası yeniden yapılanma hareketini başlatmak için beklemeye başlamıştı. Müdahalenin başlamasından sonra 9 Nisan 2003'te ABD birliklerinin Bağdat'a girmesi ve Saddam'ın devrilmesiyle Irak için yeni bir siyasal yapılanmanın ilk aşaması başlamıştı. Bu bağlamda, Jay Garner başta olmak üzere bazı ABD temsilcileri, Iraklı muhaliflerle Saddam sonrası Irak'ın siyasal ve idari yapılanmasına yönelik çeşitli toplantılar yapmaya başlamışlardı.

Şüphesiz bu toplantılardan en önemlileri, Irak'ın siyasal yapılanması açısından belirgin aşamaların kaydedildiği 15 ve 28 Nisan 2003 toplantılarıydı. 15 Nisan 2003'te Garner ve ABD temsilcisi Zalmay Halilzad'la beraber, Saddam muhaliflerinden oluşan yaklaşık 100 delegenin katıldığı Nasıriye yakınlarındaki Ur kentinde yapılan toplantıda, Irak'taki yeni siyasal yapının demokratik ve federal bir Irak'ın kurulmasını amaçladığı açıklanmıştı.⁵ Nasıriye toplantısında dinin

⁴ James R. Schlesinger ve Thomas R. Pickering, **Irak: One Year After**, New York: Council on Foreign Relations, 2004, s. 15; Bu arada, Garner'in Irak'a yabancı bir isim olmadığını da belirtmek gerekir. Zira, Kuveyt'i işgali nedeniyle 1991 yılında Irak'a gerçekleştirilen müdahalenin ardından, Saddam yönetiminin Irak'ın kuzeyinde yaşanan ayaklanmaları bastırmaya çalışmasıyla başlayan Huzur Operasyonu'yla beraber ABD'nin Irak'ın kuzeyindeki yardım çalışmaları Jay Garner'in koordinasyonu altında yürütülmüştü. Ayrıca Garner, bu görevi sırasında dönemin Genelkurmay Başkanı Collin Powell'a da ters düşmüştü. Bkz. David Masci, “Rebuilding Iraq”, **Congressional Quarterly Researcher**, Volume 25, No 26, 25 July 2003, s. 638.

⁵ Ancak, bu toplantıda tüm muhalif grupların temsil edilmediğini de belirtmek gerekir. Zira, başlıca Şii gruplardan biri olan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi (İİDYK), bu toplantıya katılmayı reddetmişti. Aynı şekilde Şiilerin Ruhani lideri Ayetullah Sistani de yayınladığı bildiride, Irak'ta yabancı yönetiminin kabul edilemez olduğunu belirtmekle beraber, buna rağmen ülkeyi yönetecek hükümete müdahale etmeyeceklerini belirtmekteydi. Bkz. Arı, **İran, Irak ve ABD...**, op.cit., s. 514; Kristina Nwazota, “Reconstruction Task Force Meets in Iraq”, **Newshour Extra**, 15 April 2003.

devlet ve toplum içindeki rolü ve Iraklıların dışarıdan empoze edilen kişileri değil, kendi liderlerini seçmeleri gerektiği tartışılmış ve toplantının sonunda katılımcılar tarafından kabul edilen bildiriye Irak'taki siyasal yapılanmanın temel ilkeleri şu şekilde ifade edilmişti⁶:

“Irak’ın ülke genelinde uzlaşmaya dayalı demokratik federal sisteme sahip olması; kurulacak olan hükümetin etnik kimlik esasına dayanmaması; hukukun üstünlüğünün sağlanması; kadınların rolü de dahil olmak üzere farklılıklara saygı gösterilmesi; siyasal şiddetin reddedilmesi ve Iraklıların gerek yerel gerekse ulusal düzeyde yeniden yapılanma için organize olması; güvenlik ve temel hizmetler gibi acil konularda Iraklıların ve koalisyon güçlerinin birlikte çalışması; Baas Partisi’nin dağıtılması ve toplum üzerindeki etkilerinin ortadan kaldırılması; ulusal düzeydeki tüm siyasal grupların sürece dahil edilmesi için açık bir diyalog içinde olunması.”

Nasiriye toplantısının ardından 28 Nisan’da yaklaşık 300 delegenin katılımıyla gerçekleştirilen Bağdat toplantısı, Iraklılardan oluşan geçici bir yönetimden bahsetmesi açısından, bu süreçte bir başka dönüm noktasını oluşturmaktaydı. Ancak, Bağdat toplantısı katılımcıların niteliği konusunda eleştirilere neden olmuştu. Temel eleştiri noktası, Nasiriye toplantısına göre daha fazla delege katılmasına ve Şii Ulemanın küçük bir heyetle temsil edilmesine rağmen; yıllardır sürgünde bulunan ve bir kısmının halk desteğini ciddi biçimde yitirdiği grupların toplantıda baskın durumda olmasıydı.⁷

Garner ve Zalmay Halilzad’ın da katıldığı Bağdat toplantısının en önemli özelliği, geçici bir Irak yönetimi kurulması konusunda dört haftalık bir takvim konusunda anlaşılmasıydı. Buna göre, bir ay içinde ulusal bir konferans toplanacak ve burada geçici bir Irak yönetimi seçilecekti.⁸ Seçilen bu geçici yönetim, ORHA’nın yetkisindeki bazı idari sorumlulukları üstlenmeye başlayacak ve daha geniş yetkilere sahip bir “geçici hükümet”in kurulmasına yönelik çalışacaktı. Başlangıçta savunma, istihbarat ve güvenlik gibi stratejik bakanlıklar ABD’nin kontrolünde kalmaya devam edecek; sağlık, eğitim ve tarım gibi bakanlıkların devri ise daha çabuk gerçekleşecekti. Bunun yanı sıra, oluşturulacak geçici hükümet, önce tüm Irak halkı tarafından onaylanacak bir anayasa taslağı hazırlayacak; sonrasında ise tüm yetkiler, buna uygun olarak seçilmiş olan yeni hükümete devredilecekti.⁹ Ayrıca Bağdat toplantısında Birleşmiş Milletler (BM)’den ve uluslararası toplumdan Irak’a yönelik uygulanan ambargoların sona erdirilmesi çağrısında bulunulmaktaydı.

ABD Başkanı Bush’un 1 Mayıs’ta savaşın bittiğini açıklamasının ardından Paul Bremer¹⁰ 6 Mayıs’ta Garner’in yerine sivil yönetici olarak Irak’a atanmış ve 12 Mayıs’ta Bağdat’a gelmişti. 16 Mayıs 2003’te ise Irak’ın her alanda yeniden yapılandırılmasına yönelik olarak oldukça geniş yetkilere sahip olan Geçici Koalisyon Otoritesi (Coalition Provisional Authority)’nin kurulmuş ve başına Paul Bremer getirilmiştir. Bu doğrultuda “Geçici Koalisyon Otoritesi Yöneticisi” olarak işgal kuvvetlerinin en yüksek sivil temsilcisi unvanını alan Bremer, aynı gün yayınlamış olduğu ilk yönetmelikle başında bulunduğu Geçici Koalisyon Otoritesi’nin yapısını ortaya koymaktaydı. Buna göre, Geçici Koalisyon Otoritesi geçici yönetim süresince Irak’ın etkin bir şekilde yönetilmesi için hükümet yetkilerini geçici olarak üstlenmekteydi. Amaçlarını gerçekleştirmek için tüm yasama, yürütme ve yargı yetkileriyle

⁶ Robert Boorstin (ed.), **Reconstructing Iraq: A Guide to the Issues**, Washington D.C.: Open Society Institute and United Nations Foundation, 2003, s. 31.

⁷ Boorstin, op.cit., ss. 29-30.

⁸ Schlesinger ve Pickering, op.cit., s. 31.

⁹ Boorstin, loc.cit.

¹⁰ Paul Bremer, 1983-87 yılları arasında ABD’nin Amsterdam Büyükelçiliğini yapmış, emekli olduktan sonra ise terörle mücadele konusunda oldukça önemli görevlerde bulunmuştur. Bremer’le ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. <http://iraqcoalition.org/bremerbio.html>, (15/03/2004).

donatılmış olan Geçici Koalisyon Otoritesi, bu yetkilerini yöneticisi Bremer aracılığıyla kullanacaktı. Bunun yanı sıra işgal kuvvetlerinin, görevlerini yerine getirmesi açısından Geçici Koalisyon Otoritesi'ne tam destek vereceği öngörülmekteydi.¹¹

Geçici Koalisyon Otoritesi'nin bu rolü, uluslararası alanda bir hafta içinde zımnen de olsa tanınmıştı. Ancak bunun gerçekleştirilmesi sırasında Amerikan-İngiliz müdahalesine karşı çıkan Rusya, Fransa ve Almanya'nın Güvenlik Konseyi'ndeki tartışmalar sırasındaki temel kaygısı, BM'nin müdahale sonrası süreçte aktif rol almasını sağlamak istemeleriydi. Nitekim, BM Güvenlik Konseyi'nde yaşanan yoğun tartışmalardan sonra 22 Mayıs 2003'te alınan 1483 sayılı kararda Genel Sekreter'den Otorite (Geçici Koalisyon Otoritesi)'yle yeniden yapılandırma konusu da dahil olmak üzere koordinasyon içinde olacak bir Özel Temsilci atanması istenmekteydi. Ayrıca Irak'a yönelik uygulanan ambargonun kaldırıldığı kararda, *"Irak halkı tarafından Otorite'nin sorumluluklarını alacak, uluslararası alanda tanınmış seçilmiş bir yönetim oluşturuluncaya kadar, bir Irak Geçici Yönetimi'nin oluşturulması"* desteklenmekteydi.¹² Irak'ın komşusu ve bir bölge devleti olarak Irak'taki gelişmelerden doğrudan etkilenmekte olan Suriye ise Güvenlik Konseyi'nde kararın oylanması sırasında ret oyu vermesi halinde ABD ve İngiltere'nin tepkisini çekeceğinden çekimser kalmayı tercih etmişti.

Bu doğrultuda 1483 sayılı Güvenlik Konseyi kararı, yeterince açık olmamakla beraber, uluslararası alanda tanınmış bir Irak yönetimi oluşturulana kadar, ABD liderliğindeki işgal güçlerini ve dolayısıyla Geçici Koalisyon Otoritesi'ni, Irak'ın yeniden yapılandırılması konusunda yetkilendirmekteydi. Bunun yanı sıra işgal kuvvetlerinin Irak'taki varlığı ve Irak'taki eylemleri zımnen de olsa kabul edilmiş olmaktadır. Her ne kadar bu kararda Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde BM'nin de rol oynayacağı belirtilmişse de kimin hangi çerçevede ne kadar katkıda bulunacağı belli değildi.¹³

Temsil Şekillenmeye Başlıyor: Geçici Yönetim Konseyi

Nihayet işgal kuvvetleri tarafından Iraklılardan oluşan bir Geçici Yönetim Konseyi (Interim Governing Council), BM temsilcileriyle de danışmalarda bulunularak 13 Temmuz 2003'te oluşturulmuştur. Oluşturulan Geçici Yönetim Konseyi'nin sorumlulukları, temel başlıklar olarak geçici kabinenin ve diplomatların atanması, 2004 bütçesi için teklifin hazırlanması ve yeni bir anayasa hazırlanması için çalışmalarda bulunulmasıydı.¹⁴ Bunun yanı sıra 28 Nisan tarihli Bağdat toplantısında kabul edilen ana ilkelerin de gözetileceği belirtilmekteydi.

Geçici Koalisyon Otoritesi'yle Geçici Yönetim Konseyi arasındaki ilişkiyse, Geçici Koalisyon Otoritesi'nin 13 Temmuz 2003 tarihli yönetmeliğinde ortaya konulmaktaydı. Buna göre Geçici Yönetim Konseyi, kendi yetkileri de dahil olmak üzere tüm konularda Geçici Koalisyon Otoritesi ile "danışmalarda" bulunmak ve "işbirliği" yapmak zorundaydı.¹⁵ Bu doğrultuda işgal kuvvetlerini temsil

¹¹ Bkz. Coalition Provisional Authority, **CPA/REG/16 May 2003/01**; Bu arada Geçici Koalisyon Otoritesi, Baas Partisi'nin kapatıldığını ve üyelerinin bundan sonra kamu sektöründe çalışmaları yasaklandığını açıklamıştı. Bu düzenleme sonucunda, en az 30.000 kişinin Irak'ın siyasal ve idari yapılanmasından soyutlandığını belirtmekte yarar var. Bkz. David Masci, "Rebuilding Iraq", **Congressional Quarterly Researcher**, Volume 25, No 26, 25 July 2003, s. 628.

¹² BM Güvenlik Konseyi'nin 1483 sayılı kararı için bkz. Arı, **İran, Irak ve ABD...**, op.cit., ss. 579-587.

¹³ David Cortright et.al., "End Game? Removing Sanctions in Iraq", **Policy Brief F11**, Washington D.C.: Joan B. Kroc Institute and Forth Freedom Forum, 2003, s. 4; Arı, **İran, Irak ve ABD...**, op.cit., ss.519-520; Boorstin, op.cit., ss. 2-5.

¹⁴ International Crisis Group, **Governing Iraq...**, op.cit., ss. 12-13; Basham, op.cit., s. 12.

¹⁵ Bkz. Coalition Provisional Authority, **CPA/REG/13 July 2003/06**.

eden Geçici Koalisyon Otoritesi'nin, Geçici Yönetim Konseyi'nin üzerinde ve Irak'ta en yetkili otorite olarak varlığını devam ettirdiği bir anlamda vurgulanmış olmaktadır. Geçici Yönetim Konseyi'nin BM nezdinde tanınması ise Güvenlik Konseyi'nin 14 Ağustos 2003'te almış olduğu 1500 sayılı karar ile birlikte söz konusu olmuştur.¹⁶ Bu noktada, sürecin ABD-İngiliz patronajında gelişmesinden rahatsız olan "troyka" (Rusya, Fransa ve Almanya) bu karara da muhalefet etmekle beraber olumlu oy kullanmış; Suriye ise 1483 sayılı kararda olduğu gibi çekimser kalmayı tercih etmiştir.

Geçici Yönetim Konseyi'nin, Irak'ın etnik/dinsel kompozisyonunu dikkate alacağı beklenmekteydi. Bu doğrultuda 25 üyeden oluşması kararlaştırılan Konsey üyelerinin kimlikleri dikkate alındığında kısmen de olsa Irak'taki farklılıkların gözönünde bulundurulduğu anlaşılmaktaydı. Ancak kişilerin bu kimlikleri temsil etme kabiliyetine sahip olup olmadıkları ise uzun süre tartışılacaktı. Bu bağlamda, 25 üyenin 13'ü Şii, 5'i Sünni Arap, 5'i Kürt, 1'i Türkmen, 1'i ise Asurilerden oluşmaktaydı. Geçici Yönetim Konseyi'nin Şii temsilcilerinin beş veya altı tanesi Ulema kökenli olmakla birlikte; Sünni Arap üyelerden birinin, Kürt üyelerin ise bir veya ikisinin İslami kimlikleri ağır basmaktaydı. Yönetim Konseyi'nde üç bayan üye yer almakla birlikte bunlardan birisi, Türkmen temsilcisi olarak atanan Songül Çubuk'tu.¹⁷

İlk toplantısını 13 Temmuz'da Paul Bremer ve İngiliz Yüksek Temsilcisi John Sawers'ın da yer aldığı bir törenle yapan Geçici Yönetim Konseyi'nin başkanlığını kimin yapacağı konusu, Konsey'in karşısına çıkan ilk önemli sorun olmuştur. Zira, başkanlığı kimin yapacağı içsel dengelerin şekillenmesi açısından da önem taşımaktaydı. Sonuçta 30 Temmuz'da varılan bir çözümle başkanlığın dokuz üyeden oluşacak Başkanlık Konseyi üyeleri arasında rotasyon usulüne göre gerçekleştirilmesi kararlaştırılmaktaydı. 25 üyeli Geçici Yönetim Konseyi'nden belirlenen dokuz üyenin başkanlığı alfabetik sıralamaya uygun bir şekilde birer aylık sürelerle gerçekleştirmeleri öngörülmüştü.¹⁸ Nitekim, Türkmenlerin temsil hakkının gözardı edildiği Başkanlık Konseyi 5 Şii, 2 Sünni Arap ve 2 Kürt üyeden oluşmaktaydı. Ancak, Geçici Yönetim Konseyi'nde olduğu gibi Başkanlık Konseyi'nde de seçilen üyelerin ait oldukları kimlikleri tam anlamıyla temsil edip etmedikleri tartışma konusu olmuştur.

Başkanlık Konseyi'nde Şiileri temsilen Dava Partisi'nden İbrahim el-Caferi, Şii Ulemalardan Muhammed Bahr el-Ulum, İİDYK'den Abdül Aziz el-Hakim, Irak Ulusal Kongresi'nden Ahmed Çelebi ve Irak Ulusal Anlaşması'ndan Ayad Allavi yer almaktayken; Sünni Arapları temsilen Bağımsız Demokratlar Birliği'nden Adnan Paçacı ve Irak İslam Partisi'nden Muhsin Abdül Hamid yer almaktaydı. Kürt üyeleri ise, Kürdistan Demokratik Partisi'nden Mesud Barzani ve Kürdistan Yurtseverler Birliği'nden Celal Talabani temsil etmekteydi. Geçici Yönetim Konseyi'nin görevleri arasında yer alan geçici kabine üyelerinin atanmasında ise, Geçici Yönetim Konseyi'nin atanmasında gözetilen etnik/dini oranlar göz önünde bulundurulmuştu. Bu doğrultuda 1 Eylül 2003'te 25 bakanlığa atamalar yapılmakla beraber, Şii'lere 13, Sünni Araplara 5, Kürtlere 5, Türkmen ve Asurilere ise birer bakanlık verilmişti. Önemli bakanlıkların dağılımı ele alındığındaysa, Petrol ve İçişleri Bakanlıkları Şii'lere, Maliye Bakanlığı Sünni Araplara, Dışişleri ve Sanayi Bakanlıkları Kürtlere verilirken; Türkmen Raşid Mindan Ömer, Bilim ve Teknoloji Bakanlığına getirilmiştir.¹⁹

¹⁶ BM Güvenlik Konseyi'nin S/RES/1500 (2003) sayılı kararı için bkz. Arı, **İran, Irak ve ABD...**, op.cit., s. 590.

¹⁷ Geçici Yönetim Konseyi üyelerinin listesi ve kısa biyografileri için bkz. <http://middleeastreference.org.uk/iraqgc.html> (20/04/2004).

¹⁸ Patrick Basham, "Can Iraq Be Democratic?", **Policy Analysis**, No. 505, 5 January 2004, s. 11.

¹⁹ Arı, **İran, Irak ve ABD...**, op.cit., s. 517; Bunun yanı sıra Şii Türkmen Bayan Baqır Solak'ın da Şii kontenjanından

Bakanlar Kurulu ile ilgili olarak vurgulanması gereken olgu, daha önce de ifade edildiği gibi, savunma, istihbarat ve güvenlikle ilgili stratejik bakanlıkların işgal kuvvetlerinin doğrudan kontrolü altında kalmaya devam ettiğidir. Bunun yanı sıra, her ne kadar Bakanlıkların başına Iraklı Bakanlar atanması, siyasal yapılanma sürecinin hızlandığı ve egemenliğin tamamen Iraklılara devredilmesinin yaklaştığı gibi algılansa da her Bakanlıkta “danışman” statüsünde bulunan Amerikan ve İngiliz yetkililerin rolleri göz ardı edilmemelidir. Zira, bu danışmanların Bakanlıkların kendi alanlarıyla ilgili girişeceği her türlü faaliyette ilk ve son onay makamı niteliğinde olmaları, Iraklıların etkin yönetimini ve sürece katılımını gözgelemektedir.²⁰

Geçici Yönetim Konseyi yeni anayasanın oluşturulması çalışmalarını sırasında sorun yaşamıştı. Bu bağlamda, Geçici Yönetim Konseyi, yeni anayasanın oluşturulmasında esas rolü oynayacak delegelerin seçimini gerçekleştirecek olan Hazırlayıcı Anayasal Komite (Preparatory Constitutional Committee) için gerekli 25 kişiyi 11 Ağustos 2003’te seçmişti. Irak’ın siyasal yapılanması açısından önemli etkileri olacak bu delege seçiminin 30 Eylül 2003’e kadar bu ön komite tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ne var ki, bu ön komite, delege seçimini 30 Eylül’e kadar gerçekleştirememiş; bunun da ötesinde Ekim ayı başlarında çeşitli alternatifler öne sürerek ortaya net bir liste koyamamıştı. Öne sürülen alternatifler arasında, delegelerin halk tarafından seçilmesi; doğrudan Geçici Yönetim Konseyi tarafından seçilmesi ve delegelerin iller ve kasabalar bazında salon seçimleri (hall-style meetings) yapılarak belirlenmesi bulunmaktaydı.²¹

Geçici Yönetim Konseyi’nde delege seçiminde herhangi bir konsensüse varılamaması bir yana, BM Güvenlik Konseyi’nin 16 Ekim 2003’te almış olduğu 1511 sayılı karar da siyasal yapılanma sürecini hızlandırmıştır. Nitekim, bu kararla Geçici Yönetim Konseyi’nin, uluslararası alanda tanınmış ve seçimle işbaşına gelmiş bir yönetim oluşturulana kadar Irak Devleti’nin egemenliğini temsil ettiği vurgulanarak, Geçici Koalisyon Otoritesi ile Geçici Yönetim Konseyi eşit seviyeye getirilmeye çalışılmaktaydı. Ayrıca kararda, “*Otorite (Geçici Koalisyon Otoritesi), uygun olan en kısa sürede idari sorumluluklarını ve yetkilerini Irak halkına geri vermeye*” çağrılmakta ve “*(Geçici) Yönetim Konseyi...15 Aralık 2003 tarihinden geç olmamak üzere Güvenlik Konseyi’ne,...Irak için bir anayasa taslağı hazırlamak ve sözü edilen anayasa çerçevesinde demokratik seçimlerin yapılması için bir takvim ve program sunmaya*” davet edilmekteydi.²²

Siyasal yapılanma sürecini hızlandıran bir başka faktör de Geçici Yönetim Konseyi’ne yönelik oluşan tepkilerdi. Zira, Konsey üyelerinin çoğunluğu tüm Iraklıların desteğinden yoksun olmak bir tarafa, halk tarafından tanınmamaktaydı. Bu bağlamda ABD Dışişleri Bakanlığı’nın 2003 Ağustosunda ve Eylülünde gerçekleştirmiş olduğu ankette, 25 üyeli Geçici Yönetim Konseyi üyelerinin sadece 7’si halkın yüzde 40’ının fazlası tarafından bilinmekteydi. Kaldı ki halkın, tanınan bu üyeler arasında Ahmed Çelebi gibi bazı kişilere yönelik duygusu olumlu olmaktan ziyade, olumsuzluklar içermekteydi. Ayrıca yine gerçekleştirilen başka bir ankette “*En çok hangi lidere güveniyorsunuz?*” sorusuna, katılımcıların yüzde 64’ü “*Bilmiyorum/Yanıt Yok*” cevabını vermişti. Bunun yanı sıra, Geçici Yönetim Konseyi’nde yer alan Adnan Paçacı ve Ahmed Çelebi gibi bazı

Bayındırlık ve İskan Bakanlığına getirildiği de belirtilmelidir.

²⁰ Kenneth M. Pollack, **After Saddam: Assessing the Reconstruction of Iraq**, The Saban Center for Middle East Policy at the Brookings Institution, Analysis Paper, No. 1, January 2004, s. 18; BM Genel Sekreteri’nin 5 Aralık 2003’te Güvenlik Konseyine sunduğu S/2003/1149 sayılı rapor, s. 13.

²¹ Basham, loc.cit.

²² Arı, **İran, Irak ve ABD...**, op.cit., s. 518; Ayrıca BM Güvenlik Konseyi’nin S/RES/1511 (2003) sayılı kararı için bkz. Ibid., ss. 591-595.

üyelerin uzun bir dönem sürgünde bulunması, bunların halkla olan bağlantısını ciddi biçimde etkilemişti. Dolayısıyla halk desteği azalmış ve sadece atanarak bu göreve gelen üyeler, Konsey içindeki çalışmalarında yeniden yapılandırma üzerinde yoğunlaşmaktan ziyade, kendi siyasal çıkarlarını garanti altına almaya yönelik faaliyetlerde bulunmaktaydı.²³ Dolayısıyla bu faktör de diğerleriyle beraber, işgal kuvvetlerinin mevcut Geçici Yönetim Konseyi üzerinden bir egemenlik devrinin kendileri için daha olumsuz etkiler yaratacağını hissettirmiş ve 15 Kasım'a giden süreci hızlandırmıştır.

Egemenliğin Devri İçin Takvim Belirleniyor: 15 Kasım Anlaşması

15 Kasım 2003'te Geçici Koalisyon Otoritesi adına Paul Bremer ve Geçici Yönetim Konseyi Dönem Başkanı Celal Talabani'nin "Siyasal Süreç Anlaşması"nı imzalamasıyla, Irak'ın siyasal yapılanma süreci iyiden iyiye belirginleşmeye başlamıştı. Bu Anlaşma'yla egemenliğin tam anlamıyla Irak'a devri, kalıcı bir anayasa yapılması ve ulusal düzeyde serbest seçimlerin yapılmasına ilişkin belirli bir takvim üzerinde anlaşılmıştı. Buna göre, 28 Şubat 2004'e kadar Geçici Koalisyon Otoritesi ve Geçici Yönetim Konseyi geçiş dönemindeki anayasa işlevini görecek olan bir "Geçici İdari Yasa" (Transitional Administration Law) hazırlayacaktı. Bu Geçici İdari Yasa, yeni ve kalıcı bir anayasa onaylanana ve serbest seçimler yapılana kadar yürürlükte kalacaktı.²⁴

Geçici Yönetim Konseyi 2004 Martının sonuna kadar, Geçici Koalisyon Otoritesi ile Irak'ta bulunan işgal kuvvetlerinin statüsüne ilişkin bir anlaşmaya varacaktı. 31 Mayıs 2004'e kadarsa, Irak Geçici Parlamentosunun (İraçi Interim Assembly) seçimi gerçekleşecek ve Parlamentonun seçiminde oldukça kompleks bir sistem uygulanacaktı. Parlamenterlerin seçimi, Irak'taki siyasal grupların üzerinde bir türlü uzlaşamadıkları bir konu olmakla beraber, getirilen seçim sistemi (regional caucuses) özellikle nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şiilerin pek de arzu etmediği bir yapıdaydı. Nitekim, Ayetullah Sistani, "*Delege (caucus) sistemi, halka siyasal sistemin yapılanmasında hiçbir etkiye sahip olmadıklarını hissettirdiği zaman ne yapacaksınız?*" sorusunu sorarak bu sistemin "*halk nezdinde meşruiyeti olmadığını*" ifade etmekteydi.²⁵ Dolayısıyla bu seçim sisteminin adaletli bir temsili yansıtmayacağını savunan Sistani, bunun yerine en adil yöntemin doğrudan seçimler olacağını savunmaktaydı.

Buna karşılık özellikle sürgünden gelip halk desteğini ciddi bir şekilde yitiren Geçici Yönetim Konseyi üyeleri, kendi siyasal geleceklerini olumlu yönde etkileyecek olan bölgesel delege sistemini savunmaktaydı. Bölgesel delege sistemine göre Irak'taki her 18 il için 15'er delege seçilecekti. 15 Kasım Anlaşması'na göre, her ilden seçilecek 15 delegenin 5'i mevcut Geçici Yönetim Konseyi tarafından, 5'i illerdeki hükümetler (federe hükümetler) tarafından, diğer 5'i ise her biri en büyük beş il ve bu illerin kasabalarındaki yerel konseyler tarafından seçilecekti. Böylece seçilen delegeler, Geçici Parlamento için üyeler seçecekti. Ancak Parlamento üyelerinin seçiminde, söz konusu ilin demografik yapısı göz önünde bulundurulacak ve 15 delegenin en az 11'inin onayı olacaktı.²⁶

²³ Pollack, op.cit., ss. 18-20; Geçici Yönetim Konseyi'nin meşruiyet sorununa yönelik kapsamlı bir tartışma için bkz. International Crisis Group, **Governing Iraq...**, op.cit., ss. 13-17.

²⁴ Bkz. "November 15 Agreement: Timeline to a Sovereign, Democratic and Secure Iraq" <http://www.cpa-iraq.org/government/AgreementNov15.pdf> (15/03/2004).

²⁵ International Crisis Group, **Iraq's Transition: On a Knife Edge**, ICG Middle East Report, No. 27, 27 April 2004, s. 3.

²⁶ "Democratising Iraq Elections or Caucuses?", **Economist**, 24 January 2004, Vol. 370, Issue 8359; Pollack, op.cit., ss. 19-20.

30 Haziran 2004'e kadar Geçici Parlamentonun yeni bir hükümet ataması öngörülmekteydi. Bu sağlanınca, Geçici Koalisyon Otoritesi ve Geçici Yönetim Konseyi ortadan kalkacaktı. Ancak, işgal kuvvetlerini temsil eden Otorite'nin bundan sonra nasıl ve hangi oluşumla temsil edileceği açık değildi. Zira, ABD'nin kurulacak olan yeni yönetimle ilişkilerinin büyükelçilik seviyesinde yürütülmesi opsiyonu, özellikle Washington kanadında siyasal yapılanma sürecindeki etkisinin kaybolacağına yönelik bazı kaygıları beraberinde getirmekteydi. Ancak, ilerleyen dönemde savunma işbirliği ve ittifak anlaşmalarıyla Irak'ta bulundurulacak olan Amerikan askerlerinin caydırıcı bir unsur olarak ABD'nin süreçteki rolünün sekteye uğramasını engelleyeceği de beklenmekteydi.²⁷ 15 Mart 2005'te ise Geçici Parlamento tarafından atanacak yeni Geçici Hükümet'in anayasal uzlaşma için seçilecek delegelerin halk tarafından seçimini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Yapılacak genel seçim sonucu seçilen delegeler, daha sonra halkın referandumuna sunulacak olan kalıcı anayasayı hazırlayacaktı. Son olarak da 31 Aralık 2005'e kadar veya yapılan kalıcı anayasa ne zaman onaylanırsa, ulusal düzeyde seçimler yapılacak ve yeni anayasa doğrultusunda bütün geçici kurumlar yerlerini yeni kurumlara bırakacaktı.²⁸

15 Kasım Anlaşması genel takvimi ortaya koymakla beraber, gerek Irak halkı gerek işgal kuvvetleri gerekse de bölge devletleri açısından potansiyel riskler içermekteydi. Bunların ilki, anayasa yapımında en aktif görevi üstlenecek olan delegelerin seçimiyle ilgiliydi. Zira, bu delegeler ülke genelindeki demografik dengeyi yansıtmaktan ziyade sadece iller bazındaki demografik denge esas alınarak seçileceğinden; bu durum, Şii grupların aleyhine bir ortam yaratacak ve dolayısıyla gerginliklere neden olabilecekti. İkinci olarak, Geçici Koalisyon Otoritesi'nin 30 Haziran'da ortadan kalkacak olması da bazı belirsizlikler taşımaktaydı. Zira, en azından siyasal düzeyde işgalci devletlerin 30 Haziran'dan sonraki statülerinin ne olacağı tam anlamıyla açık değildi. Üçüncü olarak, her ne kadar Geçici Yönetim Konseyi 30 Haziran'da ortadan kalkacak olsa da bu organın Geçici İdari Yasa'yı hazırlayacak olması, siyasal yapılanma sürecinin geleceği açısından sorun yaratabilecek nitelikteydi. Nitekim, özellikle halk desteğinden yoksun olan üyelerin siyasal yapılanma sürecinde kendi siyasal geleceklerini garanti altına almaya çalışmaları, doğal olarak Geçici İdari Yasa'yı bu çerçevede maniple etmelerine yol açacaktı. Aynı risk, yeni Geçici Parlamento için de söz konusuydu. Son olarak da Irak'ın kuzeyinde bulunan Kürt gruplar, mevcut otonomilerinin altında olacak herhangi bir düzenlemeyi kabul etmek bir yana; bu otonomilerini arttırmak isteyeceğinden ülkedeki diğer etnik/dinsel gruplarla çatışmalar yaşama ihtimali bulunmaktadır.²⁹ Şüphesiz Türkiye, Suriye ve İran gibi bölge devletlerinin Irak'la olan ilişkilerinde de bu bir gerilim noktasını oluşturmaktaydı.

Geçici Yönetim Konseyi üyeleri ve Geçici Koalisyon Otoritesi yöneticisi Paul Bremer, 19 Ocak 2004'te BM'nin siyasal yapılanma sürecindeki rolünü görüşmek üzere BM Genel Sekreteri Kofi Annan'la bir araya gelmiştir. Bu noktada, BM'nin Irak'ın siyasal yapılanmasındaki rolü esas olarak Irak'ın işgalinden sonra 22 Mayıs 2003'te alınan 1483 sayılı kararla başlamakla beraber, bu karar doğrultusunda BM Mülteciler Yüksek Komiseri Sergio Vieira de Mello, Annan'ın özel temsilcisi olarak Irak'ta görevlendirilmişti.³⁰ Ancak, siyasal yapılanma sürecine yeni yeni angaje olmaya

²⁷ Ibid., s. 21.

²⁸ Schlesinger ve Pickering, op.cit., s. 32; "First Give Them Power of a Kind, Then Let's Discuss Democracy", **Economist**, 22 November 2003, Vol. 369, Issue 8351, s. 43.

²⁹ Pollack, op.cit., ss. 21-22.

³⁰ Irak'ta çalışmalarına başlayan de Mello, özellikle siyasal yapılanma sürecini etkileyen belirli konularda girişimlerde bulunmuştu. Bu bağlamda, Geçici Yönetim Konseyi'nin geniş bir temsil kabiliyetini yansıtmayı amacıyla Bremer'la yoğun istişarelerde bulunan de Mello, bunun yanı sıra bazı Şii gruplarıyla işgal kuvvetleri arasında bir uzlaşma ortamı oluşturulması

başlayan BM, 19 Ağustos 2003'te BM binası olarak kullanılan Bağdat'taki Kanal Oteli'ne yapılan intihar saldırısında de Mello'nun da içinde bulunduğu çoğu BM görevlisi 22 kişinin hayatını kaybetmesiyle, Irak'taki aktif rolü konusunda daha geri planda durmaya başlamıştır.³¹

Bununla beraber, BM'nin Irak'taki siyasal yapılanma sürecinin tamamen dışında kaldığı da söylenemez. Nitekim, BM siyasal yapılanma sürecine ilişkin olarak periyodik raporlarla bilgilendirilmekle beraber 19 Ocak 2004'te siyasal yapılanma ve özellikle de Geçici Parlamento'nun seçilme yöntemine ilişkin olarak BM Genel Sekreteri'yle yapılan görüşme sonucunda Annan, Lakdar Brahimi başkanlığındaki bir heyeti Irak'taki başlıca gruplarla görüşmesi ve hangi seçim yöntemlerinin uygulanabilir olduğunu araştırması için görevlendirmişti.³²

Ancak, 2003'ün son ve 2004'ün ilk aylarında Irak'ta toplumlar arasında mevcut olan gerilim de giderek artmaktaydı. Saddam dönemine oranla yeni yönetimden oldukça soyutlanmış olan Sünni Araplardan 25 kadar temsilci, Saddam'ın devrilmesinden sonra 25 Aralık 2003'te Bağdat'ta bir araya gelmiş ve organize olmaya başlamıştı. Bunun yanı sıra üzerinde en fazla tartışma yapılan kentlerden birisi olan Kerkük'te de Kürtlerin bu kenti kendi bölgelerine dahil etme girişimlerine karşılık Türkmenler ve Araplar Aralığın son ve Ocağın ilk günlerinde çeşitli gösteriler düzenlemiş ve bu gösterilerde can kayıplarının olmasıyla gerilim daha da tırmanmıştı.³³ Bunun yanı sıra Geçici Yönetim Konseyi üyeleri ve Bremer'in BM Genel Sekreteri'yle görüştüğü tarihlerdeyse onbinlerce Şii, Parlamento seçimleri için delege tipi seçim modeline karşı çıkmak ve BM'nin gözlemci olduğu doğrudan seçimlerin yapılmasını savunmak için Irak'ta protesto gösterileri düzenlemekteydi.³⁴

Brahimi başkanlığındaki BM heyetinin hazırladığı rapor, 23 Şubat 2004'te yayınlanmakla beraber, Irak'ın siyasal yapılanma takvimini ortaya koyan 15 Kasım Anlaşması raporun özünü oluşturmaktaydı.³⁵ Rapor, egemenliğin devredileceği ve Geçici Koalisyon Otoritesi'yle mevcut Geçici Yönetim Konseyi'nin ortadan kalkacağı son tarih olan 30 Haziran 2004'ün oldukça önemli olduğunu ve bunun ertelenmemesi gerektiğini belirtmekteydi. Bununla beraber, her ne kadar teknik açıdan genel seçimlerin 30 Haziran'dan önce yapılmasının zor görüldüğü belirtilse de özellikle Şii grupların muhalefet ettiği delege sisteminin (caucus system) de uygun bir alternatif olmadığı ifade edilmekteydi. Siyasal yapılanma sürecinde seçimlerden kaynaklanan sorunları aşmak için çeşitli alternatifler öne süren raporda bu alternatiflerden bazıları, seçimler yerine Geçici Yönetim Konseyi'nin yapısını aynen koruyarak geçiş dönemini devam ettirmesi, Geçici Yönetim Konseyi'nin sayısının artırılarak (150-200 kişi) görevine devam etmesi, geçiş dönemindeki İdari Yasa'nın hazırlanması için yeni bir konferans toplanması şeklindeydi.³⁶ Ancak 15 Kasım Anlaşması'nda "*Geçiş Parlamentosu'nun, Geçici Yönetim Konseyi'nin genişletilmiş bir hali olamayacağı*" ifadesi³⁷ ve Sistani'nin Basra temsilcisinin dile getirdiği "*Geçici Yönetim Konseyi'nin genişlemesi sadece seçimlerle söz konusu*

in için çalışmıştı. Bkz. International Crisis Group, **Governing Iraq...**, op.cit., s. 12.

³¹ BM'nin Irak'ta siyasal yapılanma süreci de dahil olmak üzere 2003 sonuna kadar girişmiş olduğu faaliyetler ve karşı karşıya kaldığı başlıca sorunlar için bkz. **S/2003/1149**, passim.; Ayrıca bu dönemde Irak'taki kaotik durum için bkz. Arı, **İran, Irak ve ABD...**, op.cit., ss. 529-535.

³² Schlesinger ve Pickering, op.cit., s. 33.

³³ Dilip Hiro, "Sectarianism in Iraq", **Nation**, 2 February 2004, Vol. 278, Issue 4, s. 21.

³⁴ "Democratizing Iraq Elections or Caucuses?", loc.cit.

³⁵ BM Genel Sekreteri tarafından Güvenlik Konseyi Başkanı'na 23 Şubat 2004'te sunulan teklifin eki olan raporun tamamı için Bkz. "The Political Transition in Iraq: Report of the Fact-finding Mission", <http://www.un.org/News/dh/iraq/rpt-fact-finding-mission.pdf>, (20/04/2004).

³⁶ Ayrıca rapor teknik açıdan, Irak'ta seçimle ilgili yasal düzenlemelerin yapılmasından en erken 8 ay sonra genel seçimlerin yapılabileceğini belirtmekteydi. Bkz. Ibid., ss. 8-9.; International Crisis Group, **Iraq's Transition...**, op.cit., s. 4.

³⁷ "So What's the Latest, Latest Blueprint?", **Economist**, 28 February 2004, Vol. 370, Issue 8364, s. 44.

olabilir, Koalisyon Geçici Otoritesi'nin atamasıyla değil.” şeklindeki Şii karşı duruşu, bu alternatiflerin önünde duran önemli handikaplardı.³⁸ Şüphesiz bu raporun Irak'ın siyasal yapılanması açısından en büyük önemi, 15 Kasım Anlaşması'nda ifade edilen ve belki de süreç açısından en önemli tarih olan egemenliğin devredileceği 30 Haziran 2004 tarihine özel bir vurgu yapmasıydı.

Siyasal Yapılanmada Sancılı Dönem: Geçici Anayasa

15 Kasım Anlaşması'nda öngörüldüğü gibi, 28 Şubat 2004'e kadar Geçici Koalisyon Otoritesi ve Geçici Yönetim Konseyi'nin geçiş döneminde anayasa işlevini görececek olan bir “Geçici İdari Yasa” hazırlaması gerekmektedir. Geçici Anayasa olarak ele alacağımız 62 maddeden oluşan bu yasa, yeni ve kalıcı bir anayasanın yürürlüğe girişine kadar geçerli olacaktır.³⁹ Bu bağlamda öngörülen tarih aşılmamış 8 Mart 2004'te Bremer'in onaylaması ve Geçici Yönetim Konseyi üyelerinin imzalamasıyla 30 Haziran'dan sonra siyasal sürece temel yönünü verecek olan Geçici İdari Yasa resmîyet kazanmıştı.

Bununla beraber, Geçici İdari Yasa'nın hazırlanması o kadar kolay olmamıştı. Zira, yasanın hazırlanması ve üzerinde uzlaşmaya varılması aşamasında gerek Geçici Yönetim Konseyi'nde gerekse de Irak'taki diğer siyasal gruplar arasında yoğun tartışmalar yaşanmıştı. Bu tartışmaların özellikle iki noktada kilitlendiğini belirtmekte yarar var:⁴⁰ Bunların ilki, İslam dininin devlet ve toplum düzeyindeki rolü, diğeri ise Irak'ın kuzeyinde bulunan Kürt otonomisinin tanımı ve sınırlarıydı.⁴¹ Sonuçta bir orta yol çözüm benimsenmiş ve Geçici Anayasa'da İslam'ın devletin resmi dini olduğu ve yasamanın kaynaklarından biri olduğu kabul edilerek sorun kısmen de olsa aşılmıştı.⁴² Otonomi konusunda yaşanan tartışmalarda ise Kürt gruplar otonomilerinin yetkileri artırılarak devam ettirilmesini, coğrafi olarak bölgelerini genişletilmesini ve kendi kalkınmalarını sağlamak için petrol gelirlerinden sabit bir pay verilmesini istemekteydi. Otonomilerinin yetkileri artırılarak devam ettirilmesinde kastedilense, kendi hukuki ve idari ve askeri sistemlerini devam ettirmektir.⁴³ Şüphesiz, bu taleplerin ülkedeki diğer gruplar tarafından kabul edilmesi düşük bir olasılıktı. Zira, bu talepler Şii ve Sünni Arap grupların yanı sıra başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerinin de karşı çıktığı konulardı. Kürtlerin taleplerine karşı çıkanlar, böyle bir gelişmenin gerek Irak'taki gerekse de bölgedeki istikrarın uzun vadede sekteye uğratabileceğini savunmaktaydı. Bununla beraber, ABD işgal öncesinde olduğu gibi özellikle işgal sürecinde de en büyük desteği Kürt gruplardan almıştı ve siyasal yapılanma sürecinde uzun vadede kendisine bağımlı bir yapı oluşturulmasında bu gruplar kilit konumdaydı. Sonuçta Geçici Anayasa, her ne kadar Kürt grupların petrolden sabit bir pay alma taleplerini karşılamasa da en azından geçiş dönemi boyunca Kürtlerin otonomilerinin devam edeceğini belirtmekteydi. Özellikle Şii gruplar bundan pek memnun kalmamakla beraber, Sistani, “Hazırlanan

³⁸ International Crisis Group, **Iraq's Transition...**, op.cit., s. 5.

³⁹ Resmi adı “Irak Devleti İçin Geçiş Dönemine Yönelik İdari Yasa” (Law of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period) olan Geçici Anayasa için çalışmanın tümünde <http://www.iraq.net/News-article-sid-2212-mode-thread.html>, adlı internet sitesinden yararlanılmıştır.

⁴⁰ “So What's the Latest, Latest Blueprint?”, op.cit., s. 43.

⁴¹ Geçici Anayasa taslağının hazırlanması ve üzerinde uzlaşmaya varılması aşamasında yaşanan tartışmalara örnek olarak bkz. http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/03/040306_irakanayasa.shtml, (06/03/2004); <http://www.danielpipes.org/article/1595>, (05/03/2004).

⁴² Sorun “*a source of legislation / the source of legislation*” ifadesinde yer alan “a / the” kelimelerinden kaynaklanmakla beraber, Geçici Yönetim Konseyi'nin beş Şii üyesi, İslam'a yasama kaynağı olarak yer verilmemesi halinde Geçici Anayasa'yı imzalamayacaklarını ifade etmişlerdi. Bkz. “So What's the Latest...”, loc.cit.

⁴³ Ibid.

herhangi bir yasa, seçilmiş ulusal bir meclisin onayını almadığı sürece meşru değildir.” sözleriyle de Geçici Anayasa’ya olan tepkisini ve çekincesini dile getirmekteydi.⁴⁴

Bu bağlamda, Irak’ın yönetim yapısındaki en büyük yenilik, devletin artık federal bir yapıda olacağıdır. Geçici Anayasa’ya göre, kurulacak olan federal sistem coğrafi ve tarihsel gerçekliklere dayanacak ve yetkiler federal hükümet, federe hükümetler, valilikler, belediyeler ve yerel yönetimler arasında paylaşılacaktır.⁴⁵ Bir diğer yenilik, devletin resmi dili konusunda yapılmış ve Arapça’nın yanı sıra Kürtçe de Irak’ın resmi dili olarak belirlenmiştir. Şüphesiz böyle bir düzenlemeyle Kürtlerin ülke genelindeki ağırlığı artmıştır.

Geçici Anayasa’da geçiş dönemi 30 Haziran 2004’te başlayıp; kalıcı anayasaya uygun olarak seçilmiş bir yönetim işbaşına gelinceye kadar, her halükarda ise 31 Aralık 2005’e kadar sürecektir. Bu geçiş dönemi ise kendi içinde iki aşamadan oluşmaktadır. Geçiş döneminin birinci aşaması Irak Geçici Yönetimi’nin (Iraq Interim Government) göreve başlayacağı 30 Haziran 2004’te başlayıp, 2005 Ocağında Parlamento’nun seçilmesinden sonra göreve gelecek olan Irak Geçiş Yönetimi’nin (Iraqi Transitional Government) en geç 31 Ocak 2005’te oluşturulmasıyla sona erecektir. Bundan sonra yaklaşık bir yıl sürecek olan geçiş döneminin ikinci aşaması başlayacak ve bu da en fazla 31 Aralık 2005’e kadar sürecektir. Geçiş döneminin ilk aşamasında Geçici Yönetim Konseyi ve Geçici Koalisyon Otoritesi’nin ortadan kalkarak bir Geçici Irak Yönetimi’nin oluşturulması, ilk aşamada siyasal yapılanma süreci açısından önemli bir aşama gibi görülmekle beraber, Geçici Irak Yönetimi’nin oluşturulmasında gerek Geçici Koalisyon Otoritesi’nin gerekse de Geçici Yönetim Konseyi’nin rehberlik edecek olması, tüm Iraklıların görüşlerini yansıtan bir yönetimin oluşturulma ihtimalini azaltıcı niteliktedir.⁴⁶

Geçiş döneminin ikinci aşamasında dış etkiden daha uzak bir şekilde kurulacak olan Irak Geçiş Yönetimi’nin ise Ulusal Meclis, Başkanlık Konseyi, Başbakan ve Bakanlar Kurulu ve yargı erkinden oluşacağı öngörülmektedir. Ulusal Meclis ele alındığında, 275 kişiden oluşması öngörülen Meclis üyelerinin seçiminin henüz belirlenmeyen bir seçim ve siyasal partiler yasasına göre seçileceği belirtilmektedir. Ulusal Meclis’in en azından dörtte birinin kadınlardan oluşması ve Irak’taki Türkmen, Asuri ve diğer toplulukların da temsil edilmesi gerektiği ise getirilen yenilikler arasındadır. Böylece Ulusal Meclis’te en az 68 kadın parlamenter bulunması ve en azından Türkmen ve Asurilerin de temsil edilmesi zorunluluk haline getirilmiştir. Bunun yanı sıra Kurucu Meclis gibi çalışacak ve kalıcı anayasayı hazırlayacak olan Ulusal Meclis seçimlerinin 31 Aralık 2004’e kadar ve her halükarda 31 Ocak 2005’e kadar yapılması öngörülmüştü.⁴⁷

Geçici Anayasa’da yürütme erkinin Başkanlık Konseyi (Presidency Council) ve bir Başbakan’ın başkanlık edeceği Bakanlar Kurulu’ndan oluşması öngörülmekle beraber, bir başkan ve iki başkan yardımcısından oluşan Başkanlık Konseyi’nin Ulusal Meclis tarafından tek bir liste içinden en az üçte iki oyla seçilmesi öngörülmüştür. Başkanlık Konseyi’nin Ulusal Meclis tarafından alınan kararlarda veto hakkı varsa da kararın Meclis tarafından değiştirilmeden üçte iki çoğunlukla tekrar yollanması halinde bu veto hakkı kalkmaktadır. Bunun haricinde ortaya konulması gereken bir başka önemli

⁴⁴ Sistani’nin karşı çıktığı ve eleştirdiği diğer düzenlemeler için de bkz. International Crisis Group, **Iraq’s Transition...**,op.cit., s. 25.

⁴⁵ Geçici Anayasa, 4. Md.

⁴⁶ Geçici Anayasa, 2. Md.

⁴⁷ Geçici Anayasa, 30. ve 31. Md.’ler.

nokta, Başkanlık Konseyi'nin kararlarını oybirliğiyle alması gerektirir.⁴⁸ Bu doğrultuda Başkanlık Konseyi, Başbakan'ı ve Başbakan'ın tavsiye edeceği isimlerden oluşan bir Bakanlar Kurulu'nu da oybirliğiyle belirlemek zorundadır. Bunun iki hafta içinde gerçekleşmemesi durumundaysa, Başbakan ve dolayısıyla Bakanlar Kurulu'nu belirleme yetkisi üçte iki çoğunlukla karar verecek olan Ulusal Meclis'e geçmektedir.⁴⁹

Yerel, bölgesel ve küresel etkileri açısından Irak'ın siyasal yapılanma sürecindeki en önemli noktalardan birisi, ülkenin federal bir sistemde nasıl yapılandırılacağına yatmaktaydı. Geçici Anayasa bize bu konuda ipuçları vermektedir. Zira, Geçici Anayasa'ya göre Irak'ta oluşturulan federal sistemdeki idari yapı, Bölgeler (Region), Valilikler (Governorate), Belediyeler (Municipality) ve Yerel Yönetimler şeklinde sıralanırken, oluşturulacak her Valiliğin kendine has bir Eyalet Konseyi ve Valisi olması öngörülmektedir. Bunun yanı sıra her Valilik içinde Belediye Konseyleri ve Yerel Konseyler de oluşturulacaktır.⁵⁰

Geçici Anayasa'ya göre geçiş dönemi boyunca Irak'ta önceden varolan idari yapı, bir başka ifadeyle 18 valiliğin sınırları korunmaktadır.⁵¹ Bölgeler ise Valiliklerden daha büyük bir yapıyı ifade etmekle beraber, Geçici Anayasa'da Kerkük ve Bağdat haricindeki en fazla üç Valiliğin biraraya gelerek bir Bölge oluşturabileceği belirtilmektedir.⁵² Şüphesiz, bu düzenlemenin oluşturulmasındaki temel amaç, Irak'ta nüfusun çoğunluğunu oluşturan ve yoğun olarak ülkenin güneyinde yaşayan Şiiilerin ayrı birer yapı oluşturmasının önüne geçmek veya en azından bunu olabildiğince sınırlandırmaktır. Ancak, Geçici Anayasa özellikle Şiiilere bu şekilde bir kısıtlama getirirken, ülkenin kuzeyinde yaşayan Kürt gruplara bu şekilde kısıtlayıcı davranmamaktadır. Nitekim, Geçici Anayasa'nın 53. Maddesi'nde bir Bölge oluşturduğu resmen kabul edilen "Kürdistan Bölgesi"nin (Kurdistan Region) 19 Mart 2003 itibarıyla yönetimleri altında bulunan Dohuk, Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Diyala ve Ninava'daki topraklardan oluştuğu ve bu konumunu geçiş dönemi boyunca sürdüreceği belirtilmektedir. Bu noktada iki konunun açıklık içermediği vurgulanmalıdır. İlk olarak, Kerkük kenti idari açıdan Tamim sınırları içinde bulunmasına ve Tamim Valiliğinin merkezi olmasına rağmen, diğer toprakların yanı sıra Kerkük topraklarının bir kısmı Kürdistan Bölgesi'ne dahil edilmiştir. Ancak, geçiş döneminde idari açıdan eski sınırların korunacağı belirtilmişti. İkinci konuya, en fazla üç Valiliğin birleşerek bir Bölge oluşturmasında getirilen istisnalardan birisinin Bağdat Valiliği, diğerininse Kerkük kenti olduğu belirtilmesine rağmen; Kerkük kenti sınırlarının kısmen de olsa bu Bölge'ye dahil edilmiş olması ve bunun da ötesinde oluşturulan Kürdistan Bölgesi'nin üç Valilikten daha fazla topraktan oluşmasıdır.⁵³

Bunun haricinde Geçici Anayasa'da Irak Geçiş Yönetimi'ne bırakılmayan tüm yetkilerin Bölgesel Yönetimler ve Valiliklerce kullanılacağı belirtilmekle beraber, 53/D. Madde'de Türkmen ve Asurilerin idari, kültürel ve siyasal haklarının garanti edildiği de ifade edilmektedir. Bu noktada, her

⁴⁸ Geçici Anayasa, 35. ve 36. Md.'ler.

⁴⁹ Geçici Anayasa, 38. ve 39. Md.'ler.

⁵⁰ Bkz. Institute for War and Peace Reporting, **Summary of Iraqi Transitional Administrative Law**, http://www.iwpr.net/index.pl?iraq_law_032004.html, (13/04/2004).

⁵¹ Bu Valilikler, Ninava, Dohuk, Erbil, Süleymaniye, Tamim, Salahaddin, Diyala, Anbar, Bağdat, Babil, Kerbela, Vasit, Maysan, Kadisiye, Dikar, Necef, Mutanna ve Basra'dan oluşmaktaydı.

⁵² Geçici Anayasa, 53/B. Md.

⁵³ Burada, Kerkük'te oluşturulan 30 kişilik Kent Konseyi'nin 28 Mayıs 2003'te yaptığı seçim sonucunda Kürt aday Abdurrahman Mustafa'nın vali seçildiği de belirtilmelidir. Ayrıca Arap asıllı İsmail Ahmed Hadidi Vali Yardımcılığına, Türkmen Tahsin Mehmet Kâhya ise Kerkük Kent Konseyi Başkanlığı'na getirilmişti. Bkz. Arı, **İran, Irak ve ABD...**, op.cit., s. 516.

ne kadar Arapça ve Kürtçe resmi dil olarak kabul edilmiş olsa da Asurilerin ve Ermenilerin yanı sıra Türkmenlerin de kendi ana dillerinde eğitim görme hakkına sahip olacakları belirtilmiştir. Ayrıca Geçici Anayasa'da oluşturulan federal yapıda önemli işlevleri bulunan Valilik Konseyleri için yapılacak seçimlerin, Ulusal Meclis için yapılacak seçimlerle aynı zamanda gerçekleştirilmesine yer verilmiştir.⁵⁴

Irak'taki işgal kuvvetlerinin durumu ele alındığında, daha önce ifade edildiği gibi, Geçici Yönetim Konseyi'nin oluşturulmasının ardından stratejik olmayan 25 Bakanlığa Bakanlar atanmıştı. Bazı stratejik bakanlıklar ise doğrudan işgal güçlerinin denetimi altında bulunmaktaydı. Ancak, işgal kuvvetlerine karşı giderek daha organize hale gelen direniş karşısında Otorite Yöneticisi olarak görevinin sonuna yaklaşmakta olan Bremer, "Irak için birinci önceliğin güvenlik olduğunu"⁵⁵ ifade ederek, 2004 Martının sonlarında yayınladığı bir kararla, Savunma Bakanlığı'nı kurmuştur. Savunma Bakanlığı'na bir bakan da atayacak olan Bremer, atayacağı Savunma Bakanı'nın 1 Haziran'da göreve başlayacağını belirtmiştir. Bu bağlamda, Geçici Anayasa'da Irak Silahlı Kuvvetleri, Savunma Bakanı ve dolayısıyla Başbakan'a bağlı bir duruma getirilmekte ve bundan sonra Irak Geçiş Yönetimi'nin sivil kontrolü altında bulunacağı ifade edilmektedir.⁵⁶ Geçici Koalisyon Otoritesi'nin resmi olarak sona ermesinden sonraki geçiş döneminde istikrarın ve güvenliğin sağlanması için Irak Silahlı Kuvvetleri'nin 1511 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı doğrultusunda birleşik bir komutanlık altında oluşturulacak olan Çokuluslu Güç'le ortak çalışacağı belirtilmektedir. Bunun yanı sıra yeni bir karar tasarısı üzerinde çalışan Washington yönetimi, 30 Haziran sonrasında Amerikan askerlerinin dokunulmazlığının kabul edilmesine ve ABD yönetiminin belli konularda sorumluluğunun devam ettiğinin öngörülmesine çalışmaktadır. Son olarak kararda, Irak ordusu ile Çokuluslu Güç arasındaki ilişkinin, kalıcı bir anayasanın onaylanması ve buna uygun yeni bir yönetimin seçilmesine kadar süreceği ifade edilmektedir.⁵⁷

Son olarak Geçici Anayasa'da geçiş dönemine ilişkin nihai düzenlemelerde kalıcı anayasanın yapılmasıyla ilgili konular yer almaktadır. Kalıcı anayasa taslağı, Ulusal Meclis tarafından en geç 15 Ağustos 2005'e kadar hazırlanacaktır. Hazırlanan bu taslaksa, en geç 15 Ekim 2005'e kadar referanduma götürülecek ve referandum sonucunda oy kullananların çoğunluğu tarafından onaylanırsa ve üç veya daha fazla Valilikte oy kullananların üçte ikisinden fazlasınca reddedilmezse kabul edilmiş sayılacaktır. Kalıcı anayasanın kabul edilmesi halinde, kalıcı bir yönetim için seçimler en geç 15 Aralık 2005'te ve seçilen kalıcı Irak yönetimi en geç 31 Aralık 2005'te göreve başlayacaktır.⁵⁸

İÇ DİNAMİKLER AÇISINDAN SİYASAL YAPILANMA SÜRECİNİN ANALİZİ

Kuveyt yenilgisinin ardından güneyde Şiiler kuzeyde de Kürtler, Baas rejimi ve lideri Saddam'a karşı büyük bir ayaklanma gerçekleştirmişlerdi. Muhalifler ABD'nin Saddam'ı devirme konusunda

⁵⁴ Geçici Anayasa, 9. ve 57. Md.

⁵⁵ "Bremer: No. 1 İraç Priority is Security", **USA Today**, 25 March 2004.

⁵⁶ DeWayne Wickham, "Cooperation, Not Control, Key to İraç Democracy", **USA Today**, 30 March 2004.

⁵⁷ Geçici Anayasa, 59. Md.

⁵⁸ Geçici Anayasa, 61. Md; Ancak, yapılan referandumda kalıcı anayasa taslağının reddedilmesi durumunda, var olan Ulusal Meclis feshedilerek yeni Ulusal Meclis için seçimler en geç 15 Aralık 2005'te yapılacak ve seçilen yeni Meclis 31 Aralık 2005'te göreve başlayarak en geç bir yıl içinde yeni bir kalıcı anayasa taslağı hazırlayacaktır. Ayrıca Ulusal Meclis tarafından 15 Ağustos 2005'e kadar kalıcı anayasa taslağı hazırlanmazsa, yine Meclis fesholacak ve süreç yeni bir Meclisin seçilmesi ve kalıcı anayasa taslağının hazırlanması şeklinde devam edecektir.

kendilerine yardımcı olacakları konusunda ikna edilmişlerdi. Ancak, gelişmeler muhaliflerin beklentilerinin aksi yönde oldu.

Kuveyt'ten geri çekilme ile birlikte Saddam iktidarına karşı ilk gösterilerin başladığı Mart başından itibaren ABD'nin sessiz kalması sonucu kısa sürede toparlanan Saddam güçleri ilk önce Şii grupların ardından da Kürt grupların isyanını bastırırken fazla zorlanmadı. Güneyde kendiliğinden başlayan halk ayaklanması bir önderlikten eksik, plansız ve programsızdı. Fakat, Basra isyanının ardından Irak'a geçen al-Hakim'e bağlı güçler ile İran-İrak Savaşı sırasında sürgün edilen Şiiilerin isyana önderlik etme çabaları sonucu, ayaklanma kısa sürede Saddam ve rejim karşıtı bir isyana dönüştü. Yer yer Baas ve ordu mensubu kişilerin öldürülmesi ise, Sünni Arapların Saddam'a bağlılığını artırmaktan başka bir işe yaramadı. Bu durum, devam eden yıllarda da Sünnilerin kendi kaderlerini Saddam yönetimi ile ilişkilendirme ve bölge dışı güçlerle ilişkiye geçmemede etkili oldu. Zira, Saddam'ın yönetim yapısı da zaten ağırlıklı olarak Sünni Araplardan oluşmaktaydı. Bunun yanı sıra, isyanın ilk günlerinde el-Hakim güçlerinin *"İİDYK'nin otoritesini tanımayan muhalif grup ve partilerin faaliyetlerini yasakladığını"* açıklaması ise bazı Şii grupları ile arasındaki işbirliği zeminini de ortadan kaldırmıştı. Dava Partisi'nin önderlerinden el Rubai'ye göre İİDYK'nin tavrı, ayaklanmanın karakterine aykırıydı.⁵⁹ Ancak tüm bunlara rağmen özellikle Şiiilerin ve diğer grupların bir iç ayaklanma ile iktidarı ele geçirmesinin, ABD'nin Irak ilgili planlarında istemediği bir gelişme olduğu kısa bir süre sonra anlaşılmıştı. Nitekim, 2003 Savaşı'ndan sonra Dava Partisi adına Geçici Başkanlık Konseyi'ne seçilen İbrahim Caferi, müdahale sonrası yaptığı bir açıklamada *"1991'de Saddam Hüseyin'i devirebilirdik"* demekteydi.⁶⁰ 1991 ayaklanmasından sonra özellikle Dava ve İİDYK'yi hedef alan saldırılarda ABD'nin tavrı önemli bir rol oynamıştı. Saddam Hüseyin 1980'de İran'la savaşı başlatırken arkasına Amerika'nın desteğini almıştı. 1991'de ise Amerika, Şiiilerle Kürtlerin Saddam'a karşı isyanını önce destekleyeceğini ima etmiş; sonrasında bu desteği vermemiş ve kuzeyde Kürtleri geç de olsa korurken, güneyde Şiiileri Saddam'la karşı karşıya bırakmıştı.

Bununla beraber, Saddam'ın muhaliflere ağır bir darbe vurmasını takiben, tüm muhalifleri Washington'da bir araya getiren ABD yönetiminin, 2003 Savaşı'na kadar tüm bu grupları kontrolü altına alma girişimini başarı ile yürüttüğü görülmektedir. Nitekim, 2003'e doğru önce Irak'ta birbirleriyle çatışma halinde olan KDP ve KYB arasındaki ihtilafları büyük ölçüde çözen ABD yönetimi, ardından da, "İrak'ın Kurtuluşu Yasası" (Iraq Liberation Act) adıyla Kongre'de onaylanan bir program kapsamında, Saddam Hüseyin'i devirmeye yönelik Şii, Sünni ve Kürt muhalif gruplara yardım yapılmasını öngören yasayı kabul etti.⁶¹ Söz konusu yasa, Iraklı muhaliflere faaliyetlerinde harcamak üzere 97 milyon dolar yardım yapılmasını içermekteydi.⁶²

Nitekim, 2002 Ağustosunda Washington'da yapılan Irak muhalif toplantısında Bush yönetimi, Saddam'ı devirme planlarını açığa vururken, muhalifler de ABD'nin planlarına verdikleri desteği teyit etmişlerdi. Dolayısıyla müdahaleden sonra Irak'ta ABD otoritesi altından başlayan siyasal yapılanma sürecinde ilk etapta, Washington ile uyum içinde çalışacak kişi ve gruplara ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Özellikle yukarıda belirtildiği gibi, Geçici Yönetim Konseyi'nde Iraklı grupları

⁵⁹ Abd al-Jabbar Faleh, "Why the Uprisings Failed," *Middle East Report* #176, May-June 1992, s. 10.

⁶⁰ Hasan Cemal, "Şiiiler Bölünmüş Ama Seçime Güveniyorlar", <http://www.milliyet.com.tr/2003/11/11/guncel/agun.html>, (15/03/2004).

⁶¹ "İrak'ın Kurtuluşu Yasası" için bkz. <http://www.iraqwatch.org/government/US/Legislation/ILA.htm>, (20/03/2004).

⁶² <http://www.iraqiturkman.org.tr/siyasidurum.html>, (06/03/2004).

temsilen atanan Şii ve Sünni üyelerin daha önceki süreçte ABD yönetimi ile ortak çalıştığı görülmektedir.

Özellikle Şii Dava Partisi İngiliz politikalarına yakınken, el-Hakim grubunun da -İran tarafından yıllarca desteklenmekle beraber- sonuçta ABD yönetimi ile 90'ların başından itibaren ilişki içerisinde olduğu bilinmektedir. Ahmed Çelebi ise ABD yönetimi tarafından yaratılmış bir liderdir. Diğer yandan Sünni Arapları temsilen Geçici Başkanlık Konseyi'ne atanan Irak İslamcı Partisi Genel Sekreteri Muhsin Abdülhamid ile özellikle Bağımsız Demokratlar Birliği'nden Adnan Paçacı'nın Sünni Arapları temsil yeteneğinde kişiler olduğunu söylemek oldukça güçtür. Bu nedenle, eski Baasçıların yanı sıra başlıca Sünni aşiretleri de Şii ve Kürt ağırlıklı siyasal yapılanma sürecinin dışında tutulmalarını engellemeye yönelik girişimlerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda, 2003 Aralığı'nda çeşitli toplantılarla bir araya gelen Sünni aşiretler kendilerinin görmezden gelinemeyeceğini vurgulamışlardır. Nitekim, bu toplantılardan biri olan Tikrit toplantısının ardından bir açıklama yapan Şeyh Naci El Cebbar, "*Sünni (Arap) bölgeleri tamamen görmezlikten gelindi. Irak bugün Şiiler ve Kürtler tarafından yönetiliyor.*" derken, bunun Sünni Araplarda ciddi bir rahatsızlığa yol açtığını belirtmekteydi.⁶³

Bu bağlamda, Washington'un Irak'ta başlattığı siyasal yapılanma sürecinin, iç gruplar tarafından benimsenmediği görülmektedir. Zira, özellikle Saddam iktidarının ana dayanağını oluşturan Sünni grupların ABD önderliğinde oluşturulan Geçici Yönetim Konseyi ve onun kurumlarında temsil edilmemesi ve Şiilerin, özellikle anayasa, idari yapı ve Parlatentonun seçimiyle ilgili itirazları ve Sadr grubunun işgal kuvvetlerine karşı silahlı bir mücadele başlatması da bunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan Kürtlerin hem özerk yönetimlerini devam ettirme hakkı elde etmesi hem de güçlerinin üzerinde temsil hakkı elde etmesi ise özellikle Sünni grupların ve bazı Şii grupların tepkisine yol açmaktadır.

Ayrıca, yıllardır Bağdat rejimi ile mücadele halinde olan Şii ve Kürt grupların, Saddam'ın devrilmesinden sonra merkezi hükümet üzerinde bir kontrol kurma mücadelesine girmelerine karşın; yüzyıllardır Irak'ın egemen elitini oluşturan Sünnilerin sistemin dışına itildiği görülmektedir. Özellikle siyasi ve idari yapılanmanın ilk dönemlerinde, Sünni üçgeni denen bölgenin Sünnilere, Basra ve Necef'in içerisinde yer alan bölgenin Şiilere ve kuzey bölgesinin de Kürt gruplarına bırakıldığı Bağdat merkezli bir federal Irak oluşturma sürecinin, Valiliklere dayalı bir federal yapıya kayması ve Amerika'daki eyalet sisteminin değişik bir tarzda uygulanması çabalarına karşın Sünni Arapların güçlü tabanı olmayan kişiler tarafından Geçici Yönetim Konseyi'nde temsil edilmesi, tüm bu tartışmaların Amerikalılar, Şiiler ve Kürtler arasında yaşandığını göstermektedir. Bunun yanında Sünni Araplara bırakılması düşünülen bölgelerin kalkınmak için petrol gibi bir gelirden yoksun olması ise bunların tepkisini arttıran bir diğer etkidir.

Son olarak, siyasal yapılanma sürecinde Şiiler nüfuslarının dikkate alınarak Irak'ın yönetiminde başat duruma gelmeye çalışırken; bu durum, özellikle 91'den beri Batı tarafından desteklenen Kürt grupların, kendi özerkliklerini genişleterek devam ettirme isteğiyle çatışmaktadır. Nitekim, Kerkük'ün geleceği konusunda Türkmen ve Kürt grupların yanında, bölgenin Şii nüfusu dolayısıyla başta Hakim ve Sadr grubu olmak üzere Şiiler de kendilerini taraf olarak görmekteydi. Ancak, ABD yönetimi özellikle İran'ın Şiiler yolu ile Irak üzerindeki etkisini artırmasından çekindiği için Şiileri idari ve

⁶³ <http://www.ntvmsnbc.com/news/249505.asp>, (08/03/2004).

siyasi yapı içerisinde özellikle Kürt gruplarla dengelemeye çalışmaktadır. Nitekim, Şiiilerin Irak'ta başat konuma geçmesinin, İsrail, Kuveyt ve Suudi Arabistan başta olmak üzere diğer bölge ülkelerini de kaygılandıracağı açıktır. Bu bağlamda, siyasal yapılanmanın bölgesel perspektiften de ele alınması faydalı olacaktır.

SİYASAL YAPILANMA SÜRECİNİN BÖLGESEL VE GLOBAL DİNAMİKLER AÇISINDAN ANALİZİ

Bilindiği üzere, Şii ulema eskiden olduğu gibi günümüzde de Şii toplumunu yönlendiren, ona önderlik eden asli kurum niteliğindedir. Bu bağlamda, el-Sadr, el-Hakim, Sistani ve diğer ulemanın muhalif olacağı bir iktidarın Irak'ta ayakta kalması çok düşük bir olasılıktır. Zira, Büyük Ayetullah Sistani ile birlikte diğer Ayetullahların açıklamaları ve yoğunlaşan Şii gösterileri de bunu göstermektedir. Nitekim, Şii ulemanın demografik yapıyı adil olarak yansıtmamasının yanı sıra, Şiiilerin siyasal yapıya egemen olmasına yol açacak olmasından; doğrudan seçimlerle oluşacak parlamenter bir yapıyı savunmasına rağmen Washington'un bunu desteklemediği ve bunun yerine Parlamento üyelerinin seçiminde delege sistemini (regional caucuses) savunduğu yukarıda belirtilmişti. Diğer yandan Şiiilerin doğrudan seçim talebinin, Kürt ve Sünni muhalif grupları tarafından da desteklenmeyişinin temel gerekçesi, Şiiilerin demografik üstünlükleri ile devleti ele geçirme olasılıklarının oldukça yüksek olmasından kaynaklanmaktaydı.

ABD'nin Irak'ta federal bir oluşturma planıyla, hem Şiiilerin tek başına iktidara gelmesini engellemeyi hem de merkezi gücü bölünmüş bir Irak'ın Washington'a ve bölgedeki müttefiklerine tekrar tehdit oluşturmamasını sağlamayı amaçladığı düşünülmektedir. Bu noktada Kürtlerin etnik temele dayanan federasyon talepleri Şiiiler ve Sünniler tarafından endişe ile karşılanırken, bu talepler bölge ülkeleri tarafından da kaygıyla izlenmektedir. Nitekim, Türkiye, İran ve Suriye, Irak'ta etnik temele dayalı bir federasyona karşı çıktıklarını Ankara, Tahran ve Şam'da yaptıkları görüşmelerde açıklamışlardır. Bununla beraber, Şiiilerin etkin olduğu bir Irak'ın uzun vadede başta İsrail, Suudi Arabistan ve Kuveyt olmak üzere Türkiye açısından da istenen bir durum olduğunu söylemek yanlıştır.

Siyasal yapılanma sürecinde Şiiilerin, hem Geçici Başkanlık Konseyi'nde hem de oluşturulan Bakanlar Kurulunda önemli kazanımlar elde ettiğini ve bunun Şiiiler için Modern Irak tarihinde büyük kazanımlar anlamına geldiğini belirtmek gerekir. Ancak, Şiiilerin devamlı İran'la bağlantılı bir şekilde düşünülmesi, ABD patronajında gelişen bir siyasal yapılanma sürecinde bu grupların nüfuslarıyla orantılı olarak temsil edilmelerini engellemiştir. Bu noktada bir ayrıntıya dikkat çekmekte yarar vardır: Özellikle 91'deki başarısız isyandan sonra bazı Şii grupları kontrolü altına almaya başlayan Washington'un, Ahmed Çelebi gibi seküler Şiiilere Irak yönetiminde yer vererek, uzun vadede İran'daki Şiiilere alternatif bir yönetim anlayışı ortaya koyma başarısının, Tahran'ı istikrarsızlaştıracığı açıktı. Nitekim, bunun farkında olan İran'ın, son Parlamento seçim sürecinde ılımlı gruplara karşı, tüm dünyanın tepkisini alarak bir ambargo uygulaması ve hemen ardından gerçekleştirilen seçimle, ılımlı grupları Parlamento dışına atması Irak'taki süreçten ayrı düşünülmemesi gereken bir olaydır. İran'daki seçimlerin hemen ardından Sadr önderliğinde Iraklı muhalif Şiiilerin ABD önderliğindeki siyasal yapılanma sürecine ve işgal güçlerine karşı yoğun bir direniş başlatmalarının iki açıdan Tahran yönetimini rahatlattığı görülmektedir: Bunlardan birincisi, Irak'ı özgürleştirme adı altında Irak'a

müdahale eden ABD'nin Irak'a özgürlükten ziyade daha fazla baskı ve sefalet getirdiği propagandasını ülke içinde kullanarak, rejimi güçlendirmek; ikincisi ise, sıranın kendisine gelmesini engellemektir. Aynı olgu Suriye için de geçerlidir.

Ancak, Şiiilerin her geçen gün daha fazla siyasallaşması ve Irak politikasında etkin hale gelmesi Suudi Arabistan, Kuveyt ve Bahreyn ve en önemlisi İsrail gibi bölge ülkelerini endişelendirmektedir. Zira, Humeyni ile birlikte gündeme gelen İran'ın devrim ihracı politikası, İran'ın yıllarca bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesini engellemek bir yana; ilişkileri daha da gerginleştirmişti. Nitekim Humeyni, 1979 yılında Irak halkına atfen yaptığı bir konuşmada, "*İran halkının yaptığı gibi Irak halkının da laik ve dinsiz Baas rejimini devirmeleri*" yönünde çağrı yapmış, ardından bunun Şii nüfusun bulunduğu tüm ülkeler için gerçekleşeceğini dile getirmişti. Ancak, o dönemde Saddam tarafından engellenen bu girişimin, günümüzde ciddi şekilde bölgede kendisini hissettirdiği görülmektedir.

Irak'taki gelişmeler İsrail tarafından dikkatle takip edilirken, İsrail'in Şiiileri Kürt gruplarla dengeleme siyaseti izlediğini; ancak, bunun da Türkiye-İsrail ilişkilerini zedelediğini belirtmek gerekir. Bu noktada İsrail üzerinde durmakta yarar vardır. Zira, daha önce ifade edildiği gibi İsrail'in güvenlik sorunu 1950'lerden beri ABD'nin Orta Doğu politikasının temel parametrelerinden biridir. Bunun nedeni ise büyük ölçüde Washington üzerinde oldukça etkin olan Yahudi lobisi ve ABD yönetiminde yer alan Yahudilerdir. Bu iki faktörün de etkisiyle ABD, İsrail'in güvenliğini de ön planda tutan bir yapılanmaya gitmektedir. Bu noktada İsrail'in temel çıkarının Irak'ın İsrail karşıtı bloktan çıkarılması ve bir daha tehdit oluşturacak bir duruma gelmemesidir. Bu da bizi, merkezi yapısı bölünmüş, buna karşın ABD'nin siyasi ve askeri desteğini arayan grupların içerisinde yer aldığı bir Irak'a götürmektedir ki bu, Türkiye, İran ve Suriye tarafından arzu edilen bir durum değildir.

Yıllardır Irak rejimi ile kavgalı olan Şam yönetimi ise Irak'tan sonra sıranın kendisine gelmesini engellemek için bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmenin yanında özellikle, Iraklı eski Baasçılar ile bazı Şii gruplara yakın durmakta, diğer yandan Kürt grupların girişimlerini ve bunların ABD ile ilişkilerini kaygı verici bir gelişme olarak değerlendirmektedir. İran gibi sıranın kendisine gelmesini engellemeye çalışan Suriye'nin ABD operasyonu sonrası Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesini bu süreçle bağlantılı analiz etmek gerekir.

Dolayısıyla Irak'taki siyasal yapılanma sürecinde meydana gelebilecek krizlerin tüm bölgeyi, hatta global politikayı etkilediğini belirtmekte yarar var. Özellikle verimli petrol alanları üzerindeki denetimin, Japonya, Almanya ve Fransa gibi ülkelerin petrol gereksinimleri dikkate alındığında ne kadar önemli olduğu bilinmektedir. Bununla ilgili öngörülerde söz konusu üç ülke 2010 yılında petrol gereksinimlerinin tamamına yakını ithal etmek zorunda kalacağı tahmin edilmektedir. ABD'nin bile bu tarihte ülkede tüketilen petrolün yaklaşık %55'ini dış piyasalardan ithal etmek zorunda kalacağı öngörülmektedir.⁶⁴ Dolayısıyla kanıtlanmış 112 milyar varil petrolü ile Irak, bu anlamda hiçbir devletin gözardı edemeyeceği bir rezervdir.

SONUÇ

ABD öncülüğünde başlatılan yeni siyasi ve idari yapılanma sürecinin, ABD'nin geçmişi 20. yüzyıla dayanan Orta Doğu politikasının bir devamı olarak algılanabileceği görülmektedir. Bu

⁶⁴ Bkz. International Energy Agency, *Oil Supply Security*, Paris, OECD/IEA, 2001.

bağlamda sürecin yalnızca Irak siyasal yapısını değil, tüm bölgeyi etkileyebilecek bazı dinamikleri barındırdığı da yukarıda belirtilmişti. Dolayısıyla tüm bu tartışmalardan yola çıkarak Irak özelinde bir öngöründe bulunmak gerekirse, kısmi olarak Lübnan modelinin Irak'a uygulanma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmek gerekir. Bu ise, Bağdat'taki otoritenin üç ana grup arasında nüfusa göre değil, kota sistemine göre paylaşıldığı ve her grubun kendi bölgesinde diğer grupların siyasal faaliyetlerine izin verdiği farklı bir yapı anlamına gelmektedir. Merkezi hükümeti yönetme yetkileri bölündükten sonra ise ülke genelinde eyalet sistemine dayanan bir federal yapı uygulamasına gidilebilir. Nitekim bu model, merkezi hükümetin tek bir grubun eline geçmesinin ABD için doğurabileceği olası riskleri azaltma politikasıyla doğrudan ilişkilidir. Diğer yandan, bu politikanın Washington'un uzun vadeli stratejik enerji kaynaklarını kontrol politikası ile de ilişkili olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Sonuç olarak, Dayton Anlaşmasının mimarı olan ABD'nin, Bosna-Hersek Cumhuriyeti'ne bağlı ancak sınırları ve özerk yönetimi belirlenmiş bir Sırp Cumhuriyeti uygulamasından hareketle, merkezi yapının zayıflatılması sonucunu doğuracak Irak'ın kuzeyindeki özerk yapının devamına izin veren bir yönetim anlayışını benimseyebileceği Geçici Anayasa'daki düzenlemelerden hareketle öngörülebilir. Ancak, bunun hem ülke içerisindeki hem de bölgedeki dengeler açısından önemli sorunlara yol açacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu tarz bir yapılanmayı ABD'nin uzun vadeli Orta Doğu stratejisi çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Nitekim bu strateji, Washington'un hem enerji merkezli global politikasının hem küresel üstünlük politikalarının hem de İsrail'in güvenlik politikalarının doğal bir uzantısıdır.

KAYNAKÇA

- Arı, Tayyar. **Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2004.
- Arı, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 3. Baskı, İstanbul: Alfa Yay, 2007.
- “Bremer: No. 1 İraç Priority is Security”, USA Today, 25 March 2004.
- Cemal, Hasan. “Şiiler Bölünmüş ama Seçime Güveniyorlar”, <http://www.milliyet.com.tr/2003/11/11/guncel/agun.html> (15/03/2004).
- “Coalition Provisional Authority Order 1”, CPA/ORD/16 May 2003/01.
- “Coalition Provisional Authority Regulation 1”, CPA/REG/16 May 2003/01.
- “Coalition Provisional Authority Regulation 6”, CPA/REG/13 July 2003/06.
- David Cortright et.al., **End Game? Removing Sanctions in Iraq**, Policy Brief F11, Washington D.C.: Joan B. Kroc Institute and Forth Freedom Forum, 2003.
- David Masci, “Rebuilding Iraq”, **Congressional Quarterly Researcher**, Volume 25, No 26, 25 July 2003, s. 627-644.
- “Democratising Iraq Elections or Caucuses?”, **Economist**, 24 January 2004, Vol. 370, Issue 8359.
- Dilip Hiro, “Sectarianism in Iraq”, **Nation**, 2 February 2004, Vol. 278, Issue 4, ss. 21-22.
- Faleh, Abd al-Jabbar. “Why the Uprisings Failed,” **Middle East Report #176**, May-June 1992, ss. 2-14.
- “First Give Them Power of a Kind, Then Let’s Discuss Democracy”, **Economist**, 22 November 2003, Vol. 369, Issue 8351, s. 43-44.
- <http://middleeastreference.org.uk/iraqgc.html> (20/04/2004).
- http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/03/040306_irakanayasa.shtml, (06/03/2004).
- <http://www.danielpipes.org/article/1595>, (05/03/2004).
- <http://www.iraqiturkman.org.tr/siyasidurum.html> (06/03/2004).
- <http://www.ntvmsnbc.com/news/249505.asp>, (08/03/2004).
- <http://www.ntvmsnbc.com/news/260313.asp>, (08/03/2004).
- Institute for War and Peace Reporting, **Summary of Iraqi Transitional Administrative Law**, http://www.iwpr.net/index.pl?iraq_law_032004.html, (13/04/2004).
- International Crisis Group, **Governing Iraq**, ICG Middle East Report, No. 17, 25 August 2003.
- International Crisis Group, **Iraq’s Transition: On a Knife Edge**, ICG Middle East Report, No. 27, 27 April 2004.
- International Energy Agency, **Oil Supply Security**, Paris: OECD/IEA, 2001.
- “Iraq Liberation Act”, <http://www.iraqwatch.org/government/US/Legislation/ILA.htm>, (20/03/2004).
- Kenneth M. Pollack, **After Saddam: Assessing the Reconstruction of Iraq**, The Saban Center for Middle East Policy at the Brookings Institution, Analysis Paper, No. 1, January 2004.

Law of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period,
<http://www.iraq.net/News-article-sid-2212-mode-thread.html> (15/03/2004)

“November 15 Agreement: Timeline to a Sovereign, Democratic and Secure Iraq”, <http://www.cpa-iraq.org/government/AgreementNov15.pdf> (15/03/2004).

Nwazota, Kristina. “Reconstruction Task Force Meets in Iraq”, **Newshour Extra**, 15 April 2003.

Pamir, Necdet. “Petrol: Savaşın Gerçek Nedeni”,
http://www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika/00920/?printerfriendly=yes (10/04/2004)

Patrick Basham, “Can Iraq Be Democratic?”, **Policy Analysis**, No. 505, 5 January 2004.

The Political Transition in Iraq: Report of the Fact-finding Mission,
<http://www.un.org/News/dh/iraq/rpt-fact-finding-mission.pdf>, (20/04/2004).

Report of Secretary General to the Security Council, S/2003/1149, 5 December 2003.

Robert Boorstin (ed.), **Reconstructing Iraq: A Guide to the Issues**, Washington D.C.: Open Society Institute and United Nations Foundation, 2003.

Schlesinger, James R. ve Pickering, Thomas R. **Iraq: One Year After**, New York: Council on Foreign Relations, 2004.

“So What’s the Latest, Latest Blueprint?”, **Economist**, 28 February 2004, Vol. 370, Issue 8364, ss. 43-44.

Wickham, DeWayne. “Cooperation, Not Control, Key to Iraqi Democracy”, **USA Today**, 30 March 2004.